

NEDEN Mİ KARŞILAŞTIRMALI EDEBİYAT? *

Elmas ŞAHİN

Özet

Edebi bir disiplin olarak karşılaştırmalı edebiyat, Kuzey Amerika'dan uzak Doğu'ya kadar Hindistan'dan Etopya'ya kadar tüm dünyayı içine alan geniş bir şemsiye oluşturarak; farklı ülkelerin edebiyatlarını, dillerini, gelenek ve göreneklerini özellikle, anı, hatıra, günlük ve gezi notları biçiminde karşımıza getirir. Böylece kürselleşmiş bir dünya edebiyatı, içerisinde karşılaştırmalı örneklerle hızlı bir gelişim içerisine girerek çok katmanlı bir edebiyat ve kültür varlıklarını karşımıza çıkarır.

Bu çalışmada karşılaştırmalı edebiyatın önemi ve faydaları üzerinde durularak; karşılaştırmalı edebiyat bize ne fayda sağlar? Niye mi karşılaştırmalı edebiyat? Karşılaştırmalı edebiyat nasıl bir seyir izlemektedir? Özellikle. İnternet ve kitle iletişim araçlarının alabildiğine yayıldığı günümüzde yoğun bir kültür bombardımanı altında oluşumuz ve bu hızlı kültürel etkileşimler; bizlere ne katar ne kaybettirir? Benzer metinler ışığında; "Biz kimiz? Bu evrendeki yerimiz ne? Biz ne kadar biziz? Kendimiz miyiz öteki mi?" gibi soruları gündeme getiren karşılaştırmalı edebiyat, kendimizi öğrenip, kendimizi keşfetmemizde, kendimizi bulmamızda ne ölçüde etkilidir? Kendimiz olanı öteki ile karşılaştırmamızın getirdiği kazanç ne ölçüde edebiyatımıza yön verir? Araştırmacı bundan ne elde eder? gibi sorular ışığında karşılaştırmalı edebiyat ele alınıp değerlendirilecektir.

Öyle ki; bir yabancı metni okuyup incelediğimizde kendi edebiyatımızı ve kendi kültürümüzü çok daha yakından öğrenme ve eksiklerimizi giderme ihtiyacını hissederiz. Ötekinin sayesinde eserlerimize daha başka bir gözle, daha farklı bir bakış açısıyla bakmayı; hem kendimizi hem de ötekileri metin yoluyla keşfetmeyi öğreniriz.

Adından da anlaşılacağı gibi "karşılaştırmalı edebiyat" terimi bir eserin başka bir eser yada eserlerle ortak konu ve motif bağlamında karşılıklı incelenmesidir. Her ne kadar 19. yüzyılda akademik bir disiplin olarak ortaya çıksa da, "karşılaştırmalı" (comparative) teriminin çıkış noktası Plato ve Aristo'nun klasik çağına kadar inmektedir. Karşılaştırılan ilk iki kavram ise şiir ve felsefe arasında olmuştur. Plato, felsefenin şiire olan üstünlüğünü savunurken; öğrencisi Aristo, şiirin de felsefe kadar önemli olduğu görüşünde ısrarla durup, bu iki kavramı çeşitli açılardan karşılaştırmış ve kendinden sonra gelen Horace ve Longinus'a daha geniş çaplı bir karşılaştırma zemini hazırlamıştır.

Böylece felsefe ve edebiyat bağlamında başlayan karşılaştırmalı örnekler; karşılaştırmalı tarih, karşılaştırmalı ekonomi, karşılaştırmalı politika, karşılaştırmalı dilbilim, karşılaştırmalı sosyoloji gibi çeşitli alanlarda kendini göstermiştir. Belki de

* XIII. Uluslararası Kibatek Edebiyat Şöleni'nde bildiri olarak sunuldu. KİBATEK XIII. Edebiyat Sempozyumu Bildiri Kitabı, Adana-Antakya, 13-19 Kasım 2006, 107-113

klasik dönem düşünürleri yaptıkları eleştirinin ne olduğunu bilmeden "karşılaştırmalı edebiyat eleştirisi" yapmışlardır. Onların başlattığı bu karşılaştırmalı gelenek Dryden'a; Dryden'dan Arnold'a; Arnold'dan Sanctis'e; Sanctis'ten Goethe'ye; Goethe'den Cuiver'e kadar gelmiş ve 19. yüzyılın ilk çeyreğinde bilimsel açıdan değerlendirilmeye başlanmıştır.

Karşılaştırmalı edebiyatın çıkış noktası hakkında karşılaştırmalı edebiyat bilimi araştırmalarının edebiyatın bir bütün olduğu görüşünü savunan Germanist Prof. Dr. Gürsel Aytaç şöyle der:

"Karşılaştırmalı edebiyat etkinliklerinin asıl çıkış noktası çelişkili görünmesine rağmen ulusal edebiyatı güçlendirme kaygısı olmuştur. Başka deyişle: kendi edebiyatımızı rayına oturtmak, geliştirmek için başka milletlerin edebiyatına göz atmak, onlar neler yapıyorlar anlamak." [1]

A.M. Rousseau ise karşılaştırmalı edebiyatın geçmişinin, tarih öncesiyle karışmış olmasının muhtemel olduğunu savunur:

"İki edebiyat aynı anda ortaya çıkar çıkmaz, karşılıklı değerlerini ortaya çıkarabilmek için mukayese edildiler. Yunanca ve Latince, Ortaçağ Roman dili edebiyatları XVIII. yüzyıldaki Fransızca ve İngilizce gibi milli bir önceliğin kabul yada reddi demek olan karşılaştırmalı edebiyat, pozitivist hatta bilimsel dönemde bile köklerini hiçbir zaman unutmuş değildir." [2]

Edebi bir disiplin olarak karşılaştırmalı edebiyat, Kuzey Amerika'dan uzak Doğu'ya kadar Hindistan'dan Etopya'ya kadar tüm dünyayı içine alan geniş bir semsiye oluşturarak; farklı ülkelerin edebiyatlarını, dillerini, gelenek ve göreneklerini özellikle, anı, hatıra, günlük ve gezi notları biçiminde karşımıza getirir. Böylece kürselleşmiş bir dünya edebiyatı, içerisinde karşılaştırmalı örneklerle hızlı bir gelişim içerisine girer.

Klasik çağdan bu yana bu gelişmeler doğrultusunda karşılaştırmalı edebiyat; 20. yüzyılda önemli bir gelişim göstererek; Rene Wellek'in *The Crisis of Comparative Literature; Concepts of Criticism* (1963), C:L. Wrenn'in *The Idea of Comparative Literature* (1973), Rey Chow'un *In the Name of Comparative Literature* (1995), gibi eserlerde irdelenip; terimin dünü, bugünü ve geleceği konusunda çeşitli görüşler ortaya atılmıştır.

Günümüz karşılaştırmacılarının çoğu ise terimin, küreselleşme ve kültürel çalışmaların gölgesinde kaldığı görüşünü savunmaktadırlar. Günümüzün küreselci bakış açısı içerisinde kültürel ve karşılaştırmalı edebiyatı değerlendiren Elaine

Martin, karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarının tümünün kültürel çalışmalar olduğunu, ancak kültürel çalışmaların karşılaştırmalı edebiyat ile aynı anlama gelmediğini; karşılaştırmalı edebiyatın, kültürel çalışmaların bir alt dalı olduğunu söylerken; Roland Grene de karşılaştırmalı edebiyatın sadece edebi eserleri incelemekle sınırlı olmadığını belirterek; "karşılaştırmalı edebiyat, temel çalışma alanı olarak yalnızca edebi eserleri değil; aynı zamanda dilleri, kültürleri, tarihleri, gelenekleri, kuramları...karşılaştırır" [3] der.

Karşılaştırmalı edebiyatın neyi nasıl incelediği konusunda çeşitli fikirler öne sürülmekle beraber asıl sorunu oluşturan, karşılaştırma biçimleri ve yöntemleri olmuştur. Karşılaştırmalı edebiyat ulusların karşılıklı tanınmaları, benzer yönlerinin ortaya çıkarılmasının yanında eş zamanlı ve art zamanlı gelişmeleri de su yüzüne çıkarır. İncelenen olan materyal ne olursa olsun eğer benzer noktalar var ise aynı dönem ve aynı çağ içerisinde ortaya çıkmış olması gerekmez. Önemli olan karşılaştırılması düşünülen eserlerin karşılaştırılabilecek nitelikler taşıması zorunluluğudur. Örneğin klasik dönemde yazılmış olan Plato'nun *Republic* (Devlet) adlı eseri ile 15. yüzyılda Elizabeth döneminde Thomas More'un *Utopia* (Ütopya, İtalyanca yazılmış, 1551'de İngilizceye çevrilmiştir.) sını içerik açısından karşılaştırmamız mümkündür. Her iki yazar da, hayal ürünü, mükemmel bir devletin tasvirini yapmışlardır. Elbette ki her iki eserde de farklılıklar vardır. ama önemli olan eserlerin yazıldıkları dönemler değil; benzer özellikler taşıyıp taşımadıklarıdır. Art zamanlı olmaları onların karşılaştırılamayacakları anlamına gelmemelidir.

Terim üzerine 20. yüzyılın en çok konuşulan konularından biri de karşılaştırmalı edebiyatın yararlı olup olmadığıdır. Bu konuda 1958'lerde Albert Guerard, terimin hiçbir faydası olmadığını, tam aksine tehlikeli olduğunu, böyle bir terimin lüzumsuzluğundan dolayı kaldırılması gerektiğini [4] savunur.

Böylece terim üzerinde görüş ayrılıkları baş gösterir. Belki de bu terimin günümüzde hâlâ kültürel çalışmaların gerisinde kalmasının başlıca nedenleri, karşılaştırmacıları yıpratıcı bu tür olumsuz görüşlerden kaynaklanmaktadır. Peki karşılaştırmalı edebiyat ile ne yapılmak istenmektedir?

Bir kere çeşitli etkileşimlerin varolduğu bir çağda birbirine hiç benzememe, tam orijinallik neredeyse düşünülemez. Öte yandan bakışlarını yalnızca bir esere çevirmek onu "tek" olarak algılamak gibi bir dar açıyı geliştirir. Oysa incelemeyi iki kitaba yöneltmek, geniş açılı bakışı gerektirir. "kendi"mize daha birikimli daha

donanımlı eğilmeyi sağlayacağından ulusal yararlar da sağlar. İnceleme bazında elde edilecek yararlar da cabasıdır. [5]

Terimin bu gibi yararlar getirdiğini savunan bilim adamları da yok denecek kadar az değildir. Karşılaştırmalı çalışmalarda kazanılan bir diğer fayda da kişide özgüven duygusunun oluşmasıdır. Karşılaştırmacı kazandığı özgüven ile çok yönlü bir eleştirel bakış açısına kavuşur; farklı kültürleri tanır, kendi kültürü ile karşılaştırıp yeni bir sentez oluşturur. Dünyayı yeniden algılama şansını elde eder. Ulusal edebiyatı dünyaya açar, edebiyat penceresine farklı görüntüler katar. Bu da edebiyatın geniş bir yelpazeye kavuşup farklı pencerelerden farklı algılarla yansımalarına olanak sağlar.

Kavram olarak karşılaştırmalı edebiyat'ın, 19. yüzyılda Goethe, the Schlegels, Mme de Staël, Sainte-Beuve, Matthew Arnold gibi yazarlarca ve 20. yüzyılda E.R. Curtius, Roman Jakobson, ve René Wellek gibi yazar ve eleştirmenlerce tartışılıp akademik bir disiplin haline gelmesi ve 20. yüzyılın son çeyreğinde Amerika, Avrupa ve Kanada'da birçok üniversitede gözde bir çalışma alanı olarak kürsülerin kurulması ile dünyanın dört bir yanında farklı dünya dillerinin yazınsal ve yazınsal olmayan eserleri, kültürel ve sanatsal etkileşimler içerisinde birbirleri ile karşılaştırılarak edebiyata geniş bir pencere açılmaya başlandı. Günümüzde eleştiri ile başa baş gitmeye başlayan karşılaştırmalı çalışmalar; ulusal edebiyatları uluslararası boyutlara taşıyarak; gerek kuram ve gerekse uygulama boyutlarında dünya edebiyatlarının bir noktada buluşmasına zemin hazırlayıp, gerek milli gerekse dünya edebiyatının gelişmesine sayısız katkı sağlayarak çok boyutlu bir bakış açısının oluşumunda etkin rol oynamaktadır.

Karşılaştırmalı edebiyat bize ne fayda sağlar? Niye mi karşılaştırmalı edebiyat? Özellikle, İnternet ve kitle iletişim araçlarının alabildiğine yayıldığı günümüzde yoğun bir kültür bombardımanı altındayız. Bu hızlı kültürel etkileşimler; "Biz kimiz? Bu evrendeki yerimiz ne? Biz ne kadar biziz? Kendimiz miyiz öteki mi?" gibi soruları gündeme getirmektedir ki- bu da, karşılaştırmalı edebiyat sayesinde kendimizi öğrenip, kendimizi keşfetmemize, kendimizi bulmamıza yardımcı olmaktadır. Öyle ki; bir yabancı metni okuyup incelediğimizde kendi edebiyatımızı ve kendi kültürümüzü çok daha yakından öğrenme ve eksiklerimizi giderme ihtiyacını hissederiz. Ötekinin sayesinde eserlerimize daha başka bir gözle, daha farklı bir bakış açısıyla bakmayı; hem kendimizi hem de ötekileri metin yoluyla keşfetmeyi öğreniriz.

Zira her milletin, her ırkın yada kabilenin farklı imgelem ve kavramlar dünyası vardır. Bu yerel edebiyat dünyası içerisinde o ırkı kendi yapan milli değerler mutlaka mevcuttur ve bu milli unsurlar ötekilerle ne derecede uyuyor? Onlarda nasıl algılanıyor? Örneğin bir millet için yüce olan "dağ" ötekilerinde ne anlama geliyor? Bu gibi sorular, ötekini anlamaya çalışırken, kendimize ait olanı da eksiksiz algılamamıza karşılaştırmalı çalışmalarla katkı sağlıyor.

İki yada daha fazla eseri karşılaştırırken öncelikle kendimiz olanı çok iyi bilmek, bizim olanı iyi sentezleyip eserdeki temaların yanı sıra metafor, simge, imge, mit vb unsurları anlamak ve daha sonra öteki yada ötekilerle karşılaştırıp, benzerlik ve farklılıkların eserlere getirdiği yenilik ve göndermelerin izini sürmeliyiz. Amaç eserleri eksi ve artıları ile yan yana dizmek değil; bizim ve ötekiler tarafından esere katılan zenginlikleri ortaya koymak olmalıdır.

Elbetteki sadece kendimiz ve ötekiler değil kendimiz olan eserler arasında da bir karşılaştırma yapmak mümkündür. Kendimiz olanların karşılaştırılması daha çok nasıl bir gelişim kat ettiğimizin göstergesi olarak karşımıza çıkar. Divan edebiyatının üstüne sünger çekmeye çalışan Tanzimat edebiyatından, onunda üstüne taşlar yığan Servet-i Fûnun edebiyatından, eskiyi taşıyıp yenileşmenin tohumlarını eken, millileşmeye doğru çıkış açan Milli edebiyatın ve tüm ekolleri kırıp geçen yeni bir sentez peşinde koşan modern edebiyatın ve onunda ötesinde koşan çağın adına yakışır bir belirsizliğe giden Postmodern edebiyatın algılayış ve düşünüş şekillerine kadar edebiyatın izlediği seyir, elbette kendi içinde ortak düşüncelerin yanında radikal fikirlerinde doğup gelişmesine bazen de ölmesine neden olacaktır.

Mesela İngilizler, roman yazmaya 17. yüzyılda başlarken biz yaklaşık iki yüzyıl sonra onların altın çağını yaşadığı dönemde romana merhaba demişiz. Kendi romanımızı oluştururken de batı etkisinden özellikle Fransız etkisinden kurtulamamışız. Durum böyle olunca bizde "roman" kavramını incelerken doğal olarak dışımızda gelişen ötekilerin romanlarından da söz etmemek bizi yanılgıya ittiği gibi bunu yapmamak da imkansızdır. Öyleyse bizdeki gelişmeleri incelerken batının kapısını çalmaya iten karşılaştırmalı edebiyatın kendisidir. Ona duyduğumuz ihtiyaç hiç de az değildir. Bilakis onsuz teoremler üretmek hiç de kolay olmamaktadır.

Ötekini anlamak için de dile gereksinim vardır. Ya çeviriler yoluyla ya da direkt kaynağa ulaşarak ötekini anlamak ve milli olanı onunla karşılaştırmak için yabancı dilin önemi de azımsanmamalıdır. Özellikle filoloji bölümleri ile Türk edebiyatı

bölümlerinin ortak çalışmaları, karşılaştırmalı edebiyatın gelişmesinde önemli bir katkı sağlayacaktır.

Neden mi karşılaştırmalı edebiyat? Belki de bu soruya en güzel cevap Atsız'ın 1940 yılında yazdığı *Davetiye* [6] şiiridir. Karşılaştırmacıların yıllardır uğraştıkları ve gerek kuramsal gerekse metotsal açıdan içinden çıkamadıkları karşılaştırmalı edebiyatı Atsız, bu şiirinde kısa ve öz olarak şu iki mısra ile özetler.

Bizim yanık Füzûlî'miz engin bir deniz!

Karşısında bir göl kalır sizin Dante'niz!

Sonuç olarak şiirde de görüldüğü gibi eğer Atsız, kendi ulusunu, tarihini, kültürünü, edebiyatını tanımasaydı İtalyanlar ile bizim aramızda böyle bir karşılaştırmayı yapamayacaktı.

Yazar, Füzûlî ile Dante'yi karşılaştırdığı bu dizelerde bizim yazarlarımızın hiç de yabancılardan kalır yanı olmadığını, hatta daha da büyük olduklarını haykırmak ister. Kendi yazarlarımızı hep küçümseyip, yabancılara göklere çıkarışımızın temelinde kendimizi yeterince tanımayıp anlatamadığımız olsa gerek.

Füzûlî'nin Dante'den, Ziya Gökalp'in Eflatun'dan; Korkut Ata'nın Homeros'tan ne eksikliği var? Galiba tek eksik onları yeterince anlayamadığımız ve büyüklüklerini cümle aleme anlatamadığımızdır. Bunu da karşılaştırmalı edebiyat ile kanıtlayabiliriz.

Kitaplar:

[1]Aytaç, Gürsel (2001); "*Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*," Ankara, Kültür Bak. Yay., s.21

[2]Rousseau, A. M, CI Pichois (1994); "*Karşılaştırmalı Edebiyat*," Çev. Yard. Doç.Dr. Mehmet Yazgan, Ankara, MEB. Yay., s.18.

[3]Greene, Roland (1995); "*Their Generation*" *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*, Charles Bernheimer (ed)., London, The Johns Hopkins Uni. Pres., s. 144

[4]Guerard, Albert; (1958) "*Comparative Literature*" *Modern Thought and Literature*, Gossman and Spariousu Pres. , s.89.

[5]Aytaç, Gürsel; a.g.e., s.10

[6]Atsız, *Yolların Sonu*, Ötüken Yayınları, altıncı basım, İstanbul, 1980, s.28-32